

Філософія

УДК 316.282+17.03]-057.86Вебер Макс:316.4(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19363321>

Етика, етос і дух у Макса Вебера: концептуальне уточнення

Гапон Вячеслав Юрійович,

аспірант кафедри української філософії та культури

Філософського факультету

Київського національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна, <https://orcid.org/0009-0009-4224-3696>

Прийнято: 08.03.2026 | Опубліковано: 30.03.2026

***Анотація:** Дослідження присвячене аналізу особливостей вжитку термінів "етика", "етос" та "дух" у творчості Макса Вебера з метою з'ясування їхніх концептуальних розмежувань та взаємозв'язків. За допомогою історико-філософського аналізу, герменевтичної інтерпретації, контент-аналізу та концептуального аналізу, дослідження демонструє, що ці терміни не є синонімічними, а являють собою окремі, але взаємопов'язані категорії: етика – основа системи переконань, етос – втілення етики в дії, а дух – комплексне поняття, що об'єднує множину проявів культурно-історичного контексту певної спільноти.*

Наукова новизна статті полягає у проведенні комплексного та диференційованого аналізу термінів "етика", "етос" та "дух" у творчості Макса Вебера, що дозволило вийти за межі їхньої частоті синонімізації. Спираючись на першоджерела Вебера, словники його концепцій та праці провідних дослідників, продемонстровано, що ці терміни мають чіткі

концептуальні розмежування та ієрархічну взаємозалежність, що дозволило глибше зрозуміти мотиваційні механізми соціальної поведінки та, зокрема, специфіку "духу капіталізму".

Результати сприяють глибшому розумінню веберівської соціології та пропонують методологічну основу для аналізу сучасних соціальних явищ в контексті сучасної України. Запропоновано варіант застосування цих концептів для аналізу сучасних соціальних процесів в Україні для кращого розуміння українського етосу та духу в умовах війни та відбудови.

Ключові слова: Макс Вебер; етика; етос; дух; протестантська етика; концептуальний аналіз; соціальна дія/мотивація; дух капіталізму.

Ethics, ethos, and spirit in Max Weber's philosophy: a conceptual clarification

Viacheslav Gapon,

PhD Student of the Department of Ukrainian Philosophy and Culture

Philosophy department

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0009-4224-3696>

Abstract: *The study is devoted to analyzing the nuanced use of the terms “ethics,” “ethos,” and “spirit” in the works of Max Weber in order to clarify their conceptual distinctions and interrelations. Using historical-philosophical analysis, hermeneutic interpretation, content analysis, and conceptual analysis, the research demonstrates that these terms are not synonymous but represent distinct yet interconnected categories: ethics is the foundation of a system of beliefs, ethos is the embodiment of ethics in action, and spirit is a complex concept that encompasses multiple manifestations of the cultural and historical context of a particular community.*

The scientific novelty of the article lies in conducting a comprehensive and differentiated analysis of the terms “ethics,” “ethos,” and “spirit” in the works of Max Weber, which makes it possible to move beyond their frequent synonymization. Drawing on Weber’s primary sources, dictionaries of his concepts, and the works of leading scholars, the study demonstrates that these terms have clear conceptual distinctions and a hierarchical interdependence, allowing for a deeper understanding of the motivational mechanisms of social behavior and, in particular, the specificity of the “spirit of capitalism.”

The results contribute to a deeper understanding of Weberian sociology and propose a methodological framework for analyzing contemporary social phenomena in the context of modern Ukraine. Proposed application of the study for analyzing contemporary social processes in Ukraine to clarify the understanding of the Ukrainian ethos and spirit and their role during war and reconstruction.

Keywords: Max Weber; ethics; ethos; Geist/spirit; Protestant ethic; conceptual analysis; social action/motivation; spirit of capitalism.

Постановка проблеми. Вторгнення московії в Україну та невдала тактика "аншлюсу" внесли корективи в системи оцінювання військового потенціалу держав. Більшість розвідувальних агенцій світу не змогли переконливо передбачити значну невдачу російських військ на початковому етапі вторгнення. Визначення цього неврахованого фактору, який упустили аналітики, що використовують Big Data та новітні методи їх обробки, є важливим завданням. Основна гіпотеза дослідження полягає в тому, що одним з визначальних факторів стала висока здатність українського суспільства до солідарності в умовах кризи. Ця національна особливість може бути зумовлена як структурою цінностей так і етичною диспозицією. Макс Вебер є одним з ключових дослідників соціальних факторів в контексті етики. Його соціальна філософія спирається на поняття етики(Ethik), етосу(Ethos) та духу(Geist), а

чіткість та ясність термінологічної бази є критично важливою для пояснення будь-якого соціально-етичного явища. Ця стаття зосереджена на аналізі праць та категоріального апарату філософа для визначення відмінностей та особливостей вжитку вищезгаданих термінів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Часта синонімізація термінів "етика", "етос" та "дух" представляє суттєву перешкоду для наукової комунікації і досліджень. Дана ж робота націлена на проведення комплексного та диференційованого аналізу термінів "етика", "етос" та "дух" у творчості Макса Вебера. Спираючись на першоджерела, словники концепцій та праці провідних дослідників, було продемонстровано, що ці терміни мають чіткі концептуальні розмежування та ієрархічну взаємозалежність, що дозволяє глибше зрозуміти мотиваційні механізми соціальної поведінки та, зокрема, специфіку "духу капіталізму". Семантична диференціація понять реалізується в тому числі через призму розділення дії та зв'язку (*Gesinnung/Habitus*). Окрім того, стаття пропонує методологічний інструмент для аналізу сучасних соціальних процесів в Україні, а застосування виявлених концептуальних відмінностей допомагає краще зрозуміти особливості українського етосу та духу в контексті війни та відбудови.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є диференціація понять "етика", "етос" та "дух" у творчості Макса Вебера шляхом аналізу їхнього вжитку в його працях, а також у науковій літературі, присвяченій його спадщині. В рамках дослідження буде проведено:

- a) аналіз класичної етимології та вжитку цих термінів за Арістотелем
- b) дослідження вжитку термінів у "Протестантській етиці та дусі капіталізму", а також суміжних текстах;
- c) зіставлення з сучасними тематичними словниками
- d) розробка моделі співвідношення цих термінів на основі опрацьованої літератури

Виявлення концептуальних розмежувань, взаємозв'язків та специфіки застосування буде застосовано для уточнення розуміння ключових категорій філософії Макса Вебера та методологічних засад, задля їх застосування в аналізі сучасних соціальних явищ.

Методологія. Дослідження спирається на комплексний підхід, що поєднує історико-філософський аналіз етимології та історичної еволюції понять "етика", "етос" та "дух" у класичній філософії. Зокрема проаналізовано праці Арістотеля і визначено їх первинне значення та контекст. Ключовим методом є герменевтичний аналіз, що передбачає детальне вивчення та інтерпретацію творів Макса Вебера, особливо "Протестантської етики та духу капіталізму". Задля виявлення особливостей вжитку зазначених термінів та їхньої взаємопов'язаності в рамках його теоретичної концепції. Для оцінки стану наукової дискусії та виявлення розбіжностей у трактуванні цих понять застосовано контент-аналіз сучасної наукової літератури, присвяченої творчості Вебера. Уточнити та розмежувати ці поняття, виокремити їхні інтенційні характеристики та взаємозв'язки дозволяє метод концептуального аналізу. На завершальному етапі проводиться порівняльний аналіз вжитку термінів у творах Вебера, сучасних дослідженнях та в контексті української культури, що дозволяє продемонструвати практичну цінність та можливість застосування отриманих результатів. Усі методи застосовуються на засадах критичного мислення, об'єктивності та наукової обґрунтованості, спираючись на першоджерела, наукову літературу, філософські словники та матеріали про сучасну українську реальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження термінологічної бази праць Макса Вебера привернуло увагу багатьох науковців. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити Олександра Погорілого, який не лише переклав ключові праці філософа, але й провів ґрунтовний аналіз його філософії. Термінологічні засади етичної теорії Вебера досліджувала Тетяна

Аболіна. Значний внесок у вивчення категоріального апарату філософа зробили Річард Сведберг та Ола Агеваль, результатом чого став словник концептів і ключових термінів, що використовуються у його працях. Серед вчених, які внесли вагомий вклад у дослідження термінології Вебера, також слід відзначити Вольфганга Шлюхтера, Вільгельма Генніса та Жана-П'єра Гроссена.

Попри значну кількість літератури, вжитку термінів "етика", "етос" та "дух" залишається доволі вільним та неоднозначним у багатьох дослідженнях. Зокрема, професор Обед Фраусто (Університет Бол Стейт) стверджує, що Вебер вживав термін "етос" як синонім "духу": «Weber's notion of ethos is called "spirit," which has explicit and implicit moral values that promote a specific form of capitalist life» [1]. Професор Аріф Акят (Університет Гаджа Мада) також розглядає "дух", "етос" та "систему цінностей" як взаємозамінні поняття, визначаючи їх як певний вид "знань": «Weber thus argues that economic relationships are the same as sociological relationships, with the market being controlled by knowledge, what Weber called a spirit, ethos, value system, or meaning system» [2]. Ще приклад ототожнення можна побачити в статті Хе Бей: «The 'ethos' Weber alludes to is an ethics akin to that found in Benjamin Franklin» [3]. Ще більш розмитими границі стають при вживанні цих термінів в суміжних дисциплінах, наприклад у Франца Стаудта бачимо паритетний вжиток понять етики, науки та етосу: «Ethics, as a branch of philosophy, is the science that deals with ethos or morals» [4]. Також Можна побачити певну заплутаність і у дослідників філософії науки, особливо при вживанні похідних прикметникових форм, як от у Юрія Іщенка: «турбота про істину як своєрідна етосна й етична ціннісно-нормативна настанова»[5, с. 32]

Поза рамками філософії Вебера ці терміни також не мають чіткого визначення. Наприклад, у словнику Маріам-Вебстера значення слова "ethos" повністю збігається з одним із значень слова "ethics" – як рушійної філософії

[6]. Згідно з "Етичним словником" Тофтула, етос визначається як «практична мудрість притаманна поведінці людей, укладу, строю, стилю життя тієї чи іншої спільноти людей». Наголос на практичності дозволяє розрізнити це поняття від етики та узгоджується з трьома попередньо визначеними характеристиками. Однак, пізніше Тофтул визначає етос вже як «узагальнену характеристику культури певної спільноти, виражена в системі її основних цінностей і норм поведінки». Таке узагальнення стирає межі між етосом, етикою та аксіологією, роблячи його надмірно абстрактним для конструктивного філософського аналізу. Подальший аналіз демонструє різноманітність вжитку терміну як "правил гри" або "набору еталонів поведінки". Також етос розглядається як фактор, що формує цінності. Цей вжиток є поширеним, проте, він передбачає конкретну позицію щодо філософського питання про первинність раціонального чи емпіричного, що обмежує його застосування у відповідних дискусіях [7, с. 179]. Таким чином, узгодженість та чіткість визначення терміну в словнику не забезпечуються. Аналогічна неоднозначність спостерігається у визначенні етики, яка спочатку описується як "філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі", але вже в наступному реченні об'єкт дослідження розширюється до моральності [7, с. 179].

Виклад основного матеріалу дослідження. Спадок класичної філософії. Для з'ясування нюансів вжитку термінів "етос", "етика" та "дух" доцільно розпочати з дослідження етимології та значення цих термінів у класичній філософії, з якою Макс Вебер був добре обізнаний. У давніх греків цей термін означав місце проживання людини та її навколишнє середовище; Сократ використовував його для розрізнення поведінки, зумовленої традицією, та поведінки, що ґрунтується на особистих переконаннях і рефлексії. Арістотель більш детально розмежував людську мотивацію на чесноти характеру (етичні) та чесноти розуму (діакоетичні), заснувавши окрему галузь

знань для їх вивчення – етику. У грецькій філософії термін "етос" мав широке значення, охоплюючи як індивідуальні риси особистості, так і характеристики спільноти та навіть музичного ладу [8, с. 210]. Загальний аналіз вжитку терміну "етос" свідчить про такі характеристики, як нереклексивність (спонтанність), обумовленість соціальним контекстом та відносна стабільність особистісного етосу в часі.

Значна частина неоднозначності у вжитку цих термінів зумовлена їх використанням у сучасній дидактичній літературі з риторики та ораторського мистецтва. Арістотель у "Риториці" відносить етос до одного з трьох риторичних модусів поряд з патосом та логосом, що призвело до його широкого розповсюдження в сучасній публіцистиці як синоніму довіри до оратора. Проте, в оригінальній праці ці слова використані не як чіткі категорії, а скоріше як описові терміни. В оригіналі поняття "риторичного модусу" позначалося одним словом "πιστή", яке в різних перекладах може означати "переконання" або "доказ". Коли Арістотель говорить про три типи "переконання", він описує їх не як перелік трьох категорій, а трьома окремими реченнями: "деякі ґрунтуються на характері того, хто говорить" «αἱ μὲν γὰρ εἰσὶν ἐν τῷ ἥθει τοῦ λέγοντος» (етос); "інші – на ставленні слухачів" «αἱ δὲ ἐν τῷ τὸν ἀκροατὴν διαθεῖναι πῶς» (патос); "а інші – на самій промові, через демонстрацію або видимість демонстрації" «αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι» (логос). Хоча в першому описі й фігурує слово "етос", з контексту не випливає, що автор використовує його як дефініцію першого типу переконань [9, 1356a1-4].

У "Риториці" Арістотель розрізняє етоси різних соціальних груп: молодих і старих «νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων» [9, 1390a24-25]; бідних і заможних «πένητος καὶ ἀτυχοῦς ἥθος καὶ ἀδυνατοῦ» [9, 1391b4-7]; представників знаті «εὐγενείας» [9, 1390b16-17]. Усі ці "характери" мають зовнішній прояв, який формує образ ритора в свідомості аудиторії. Філософ узагальнює та

наводить приклад, що етос багатства асоціюється з дурістю та щастям «καὶ ὥς ἐν κεφαλαίῳ, ἀνοήτου εὐδαίμονος ἥθος ο πλούτου ἐστίν» [9, 1391a13-14]. Таким чином, термін "етос" вже тоді означав певну характеристику соціальної групи, а не лише оратора, що перегукується зі значенням, яке йому надавав Макс Вебер.

Щодо терміну "етичний", Арістотель вважав його взаємозамінним з "етосом", про що свідчить його твердження, що оповідь повинна бути етичною. У наступному реченні він пов'язує цю етичність оповіді з етосом оратора: «ἔσται δὲ τοῦτο, ἂν εἰδῶμεν τί ἥθος ποιεῖ» [9, 1417a15-20]. Отже, коли йдеться про саму промову, можна говорити про еквівалентність цих двох понять. Зовнішнім проявом такого етосу є ціннісне обґрунтування оратором певного морального вибору, який він проголошує. Це є суттєвою відмінністю від математичних аргументів (прояву логосу), оскільки вони за своєю природою не мають суб'єктивної мети, а отже, не демонструють "етос". Варто також зазначити, що в контексті соціальних груп "етос" протиставляється "логосу": перший стає нормою, коли метою є збереження чеснот «ἀρετῆς», а другий – коли прагнення спрямовані на отримання вигоди або прибутку «συμφέροντος» [9, 1390a16-18].

Використання слів "етос" та "етика" у "Риторичі" свідчить про близькість їхніх значень, хоча вони й не мають чіткого категоріального визначення. Їх використано для характеристики як оратора, так і його соціального прошарку і цільового спрямування. Декларація цього спрямування відбувається через опис вчинків оратора (гіпотетичних чи реальних) [9, 1417a], асоціацію з певними чеснотами [9, 1366a], характерні мовні патерни (притаманні певній соціальній групі) [9, 1408a], вираження ставлення до загальновідомих принципів [9, 1395a]. Арістотель у "Риторичі" говорить лише про етос оратора, тобто активного суб'єкта, і не згадує про етос аудиторії, яка є пасивною. Також філософ чітко відрізняє його від логосу

побудови промови: демонстрації (разом з ентимемами) не містять в собі ні етосу, ні вибору «προαίρεσιν» [9, 1418a16-17].

Що стосується поняття духу, то шукати його у Арістотеля було б дещо анахронічним, оскільки німецький "geist" у Вебера був скоріше за все запозичений у німецьких класиків, які хоч і спиралися на латинський "spiritus sanctum", але семантичне ядро було зовсім іншим і включало частину німецьких загальновживаних значень на кшталт "розум", "кмітливість". Хоча це не спиняє деяких дослідників від вживання атрибутів на зразок «Aristotelian-Negelian concept of 'ethos'» [10]. Але, навіть якщо допустити, що Вебер вживав його в більш древньому значенні, все одно грецький варіант "ἀγιο πνεύμα" з'являється лише в новому заповіті і бере свій початок з іудейського поняття "רוח הקודש". Арістотеля ж і Новий заповіт розділяють мінімум 350 років.

Словник Річарда Сведберга. Щоб проаналізувати вжиток цих термінів власне Максом Вебером, варто в першу чергу звернутися до словника Річарда Сведберга та Оли Агеваль, оскільки їхній внесок у дослідження категоріального апарату філософа важко переоцінити. У словнику термін "етика" не представлений окремо, проте детально розглянуто *Gesinnungsethik* та *Verantwortungsethik*, які Вебер використовував у своїх політичних дослідженнях, але вони безпосередньо не стосуються праці "Протестантська етика та дух капіталізму" [11, р. 121-122]. Що стосується "етосу" то у відповідній статті немає чіткого визначення, але наближена дефініція звучить як "колективна саморепрезентація стилю життя певної соціальної групи: «collective self-representation of a style of life characteristic of a group of individuals». Водночас стверджується, що цей термін тісно пов'язаний з поняттям *Gesinnung* (ментальність, диспозиція, ставлення), яке часто перекладається як "етос". Також наведено позицію Жана-П'єра Гроссена, згідно з якою терміни "етос" (*Ethos*), "ментальність" (*Gesinnung*), "дух" (*Geist*), "звичай" (*Habitus*) є дуже близькими та часто можуть бути взаємозамінними

[11, р. 125]. Це дає підстави припустити, що для Вебера ці терміни могли не бути чіткими категоріями, а радше приблизними способами описати один і той же концепт з різними акцентами.

Одним з найбільш детально описаних концептів у згаданому словнику є поняття "дух капіталізму". Лаконічне визначення звучить як "методологічний та підприємницький підхід до роботи й отримання прибутку": «kind of methodical as well as entrepreneurial approach to work and profit-making». Однак, з посиланням на Вебера, зазначається, що термін було обрано автором "ad hoc" і сам він був відкритий до пропозицій альтернативної назви [11, р. 335-337]. Така позиція філософа вселяє певний песимізм щодо перспектив цього дослідження, але в будь-якому разі, нас цікавить не походження назви, а сутність поняття. У статті, окрім іншого, детально розібрано чотири комбінації "духу" та форми капіталізму з відповідними прикладами, а також згадано позицію Вільгельма Генніса про те, що *Habitus* міг би стати гідною заміною *Geist*, а також знову процитовано точку зору Жана-П'єра Гроссена про практичну синонімічність термінів *Geist*, *Gesinnung* та *Habitus*.

Погляд на ці три поняття можна підсумувати цитатою зі статті про диспозицію (*Gesinnung*): "Вебер використовує термін диспозиція у кількох різних значеннях, зокрема етос, дух, ментальність та намір" [ethos, spirit, mentality, and intention] [11, р. 210]. Це ще раз підтверджує позицію укладачів словника, яка узгоджується з позицією цитованих у ньому дослідників: етос і дух у роботах Вебера, якщо й не означають одне й те саме, то є взаємозамінними в багатьох ситуаціях. Завданням же цього дослідження є перевірка цього твердження, тому звернемося до першоджерела, починаючи з найбільш дискусійного терміну "дух капіталізму".

Настанови Франкліна та Дух капіталізму. У другому розділі "Протестантської етики та духу капіталізму" Вебер наводить деякі натяки щодо визначення терміну "Дух капіталізму", зокрема, він вважає, що об'єктом такого визначення має бути певний "історичний індивід": «historisches

Individuum». У примітках він зазначає, що цей термін він запозичив у Генріха Рікєрта та розуміє його як комплекс взаємозв'язків в історичній реальності, об'єднаних їхнім культурним значенням. Але водночас він відмовляється від повноцінного інтенційного визначення (через *genus-differentia*) і натомість вважає більш релевантним екстенційний підхід через компонування окремих елементів («*einzelnen*») історичної реальності («*geschichtlichen Wirklichkeit*»). При цьому остаточне визначення об'єкта дослідження він зможе дати лише після його завершення [12, р. 149:3-18]. Цікаво, що з точки зору сучасного наукового методу, відсутність такого визначення на початку дослідження унеможлиблює формулювання гіпотези, а отже, неможлива її фальсифікація, проте в рамках доктрини Рікєрта лише такий підхід і вважається науковим, а історія – єдиною повноцінною наукою. Варто зазначити, що такий майже радикально індуктивний підхід став основою для методології наукових вимірювань у соціології, одним із засновників якої вважається Макс Вебер.

У межах цього дослідження на першому плані стоїть відмінність між концепціями етосу, етики та духу. Щоб їх визначити, незалежно від послідовності викладення матеріалу Вебером, необхідно так чи інакше виділити інтенційні характеристики цих понять. Тому спробуємо віднайти їх у тому, що Вебер називає "тимчасовою ілюстрацією" («*provisorische Veranschaulichung*»), спираючись на документ, що втілює "Дух капіталізму": «halten uns zu diesem Behufe an ein Dokument jenes „Geistes“» [12, р. 150:21-26]. Відмітимо, що з формулювання речення випливає, що "Дух капіталізму" може бути притаманним не лише певній історичній епосі чи суспільству, а й окремому документу. При цьому філософ вважає, що в цьому документі цей дух представлений у "класичній чистоті" («*klassischer Reinheit*»)[12, р. 150:26-27]. Йдеться про "Пораду старого торговця молодому", написану Бенджаміном Франкліном та опубліковану 1748 року у "The American instructor: or, young man's best companion". Вебер вважав цей текст настільки репрезентативним,

що процитував оригінал Франкліна у своїй праці майже повністю, хоча й у дещо зміненому німецькому перекладі. Ці "зміни" є надзвичайно цінними, оскільки підкреслюють ті властивості "духу", які Макс Вебер вважав визначальними. Тому порівняльний аналіз оригіналу та перекладу є необхідним для нашого дослідження задля інтенційної дефініції "духу капіталізму".

Окрім незначних розбіжностей, таких як заміна 9-ї години вечора на 8-му [12, р. 152:15-16];[13, р. 379], спостерігаються перестановки речень. Наприклад, речення «Neben Fleiß und Mäßigkeit trägt nichts so sehr dazu bei, einen jungen Mann in der Welt vorwärts zu bringen, als Pünktlichkeit und Gerechtigkeit bei allen seinen Geschäften» вставлене посеред абзацу про повернення боргів, тоді як в оригіналі «Fleiß und Mäßigkeit» («Industry and Frugality») міститься у висновку як опис якостей, необхідних для досягнення багатства, "якщо того бажає молодий чоловік" («Way to Wealth, if you desire it») [4bd.]. Гіпотетично, навіть натяк на те, що у молодого торговця може не бути прагнення до багатства, ставить під сумнів наявність "Духу капіталізму" у Франкліна в тому сенсі, в якому його намагається проілюструвати Вебер.

Вебер значно пом'якшує вимоги кредиторів (можливо, вищезгадана 9-та година також є частиною цього пом'якшення): "він повідомить вранці і буде вимагати гроші до того як вони в тебе будуть" [12, р. 152:18-20] замість "прийде за грошима наступного ранку". Таким чином, дещо згладжується класова боротьба між кредиторами та боржниками, щоб підкреслити боротьбу між промисловцями та пролетаріатом, яка, за Вебером, була ключовою для формування "духу капіталізму" («„Klassenkämpfe“ zwischen Gläubiger- und Schuldnerschichten»)[12, pp. 113-114]. Жорсткість таких відносин також кинула б тінь на "ідеал кредитоспроможної добропорядної людини" («Ideal des kreditwürdigen»), який філософ описує як найхарактернішу ознаку тодішньої американської "філософії скнарості" («Philosophie des Geizes») [12 p. 155:6-7].

Можливо, з тієї ж причини повністю пропущено абзац про обережність у демонстрації достатку під час спілкування з кредитором і про необхідність розбивати платежі, щоб не змушувати його часто нагадувати про борг [13, р. 379-380].

Висновок Франкліна було повністю переписано, зокрема, перше речення було переміщено до розділу про борги. Опущено останнє речення про необхідність прихильності "істоти, що керує світом" («Being who governs the World») [13, р. 380]. Включення цього речення суперечило б опису цього уривку філософом як повністю відірваного від релігії («aller direkten Beziehung zum Religiösen losgelöst»), а отже, неупередженого («voraussetzungslos»)[12, р. 150:27-29]. Також опущено твердження про те, що ощадливість та чесність ведуть до багатства. Це речення також є небажаним, оскільки воно вказує на багатство як на мету цих порад, а не на аскетичний заробіток із почуття обов'язку («Verpflichtung des einzelnen»), як самоціль («Selbstzweck vorausgesetzten»), яку Вебер вбачає в цьому тексті [12, р. 155:8-9].

Натомість у висновок перенесено абзац про силу складних відсотків і додано два речення, яких немає у Франкліна. У першому реченні згадується час, еквівалентний 5-ти шилінгам («Zeit im Wert von 5 Schillingen»), хоча Франклін чітко розмежовує час і гроші («Waste neither Time nor Money»). Також використано образ грошей, викинутих у море («ins Meer werfen») (якого немає в оригіналі). У другому реченні автор акцентує на силі складних відсотків і позиціонує як цінність абстрактну значну суму грошей («bedeutenden Summe») у старшому віці («höheres Alter»), а не конкретне (навіть індивідуально визначене) багатство, про яке говорить Франклін [12, р. 154:1-5].

Усі ці неточності перекладу допомагають краще зрозуміти, що саме Вебер намагається зобразити у понятті "дух капіталізму". Можна виділити такі ключові акценти:

- дух може бути властивий документу;

- аксіоматичність бажання збільшення багатства;
- ідеал кредитоспроможної добропорядності;
- філософія скнарості;
- почуття обов'язку щодо збагачення;
- збагачення як самоціль;
- вираження часу в грошах.

Варто зазначити, що, як і більшість повчань в оригінальному тексті, усі наведені твердження не є настановами, а радше описом цінностей. Про це свідчить їхній телеологічний характер та ідеалізованість. Таке визначення через перелік проявів, хоча й не є вичерпним, наближається до визначень через "ідеальний тип", якими оперував Вебер. "Дух капіталізму" – це "ставлення, виражене в цитатах" («Gesinnung wie sie in den zitierten zum Ausdruck»), яке "знайшло підтримку всього народу" («Beifall eines ganzen Volkes fand») [12, р. 163:16-17]. При цьому він має чіткі об'єктивні прояви. Одним з таких проявів і доказом присутності капіталістичного "духу" навіть за відсутності капіталізму Вебер визначає наявність судових справ, пов'язаних з надмірною ощадливістю («pro fitsüchtiger Rechenhaftigkeit»), які він знаходить у Новій Англії, починаючи з 1632 року [12, р. 163:1-2]. Щоб надати ще більшої чіткості цьому визначенню, простежимо його у взаємозв'язку з поняттям "етики".

Дух та етика. Розглянемо приклад Якова Фуггера, де вихід на пенсію після досягнення достатнього заробітку протиставляється прагненню заробляти, доки є сили. Вебер стверджує, що "дух" цих двох підходів різний: морально нейтральна особиста схильність («persönlichen, sittlich indifferenten») протиставляється етичній максимі («ethisch gefärbten Maxime») [12, р. 156:3-5]. Це перетворення відбувається насамперед завдяки зміні цілі тієї ж діяльності, яка визначається цінностями: у першому випадку цінністю є багатство, а в другому – сам процес його накопичення. Таким чином, спостерігаємо кореляцію між "духом" та цінностями, при цьому в першому випадку "дух"

присутній за відсутності етичної максими. Це дає нам додаткову основу для диференціації понять "духу" та "етики" у працях Вебера.

Іншим аргументом на користь відмінності "етики" від "духу" через телеологію, може свідчити те, що одним з елементів "життєвих ідеалів" («einen Teil der Lebensideale») сучасного буржуазного суспільства (яке є носієм "духу капіталізму") Вебер вважає роботу, спрямовану на раціоналізацію розподілу матеріальних благ («materiellen Güterversorgung der Menschheit»). Така робота завжди була однією з визначальних цілей («richtungweisenden Zwecke») життєвої праці («Lebensarbeit») представників "духу капіталізму", а її виникнення зумовлене («bedingt») процесом раціоналізації техніки та економіки. Іншими словами, "дух" визначається цілями, що не є безпосередньо притаманним етиці. У цьому ж абзаці Вебер чітко розмежовує цілі різних економічних формацій («Privatwirtschaft») [12, р. 206-207]:

- капіталізм (робітник) – економічний успіх («wirtschaftlichen Erfolg»);
- феодалізм (селянин) – життя від зарплати до зарплати («der Hand in den Mund Leben»);
- економіка гільдій (ремісник) – неефективний розвиток привілеїв («privilegierten Schlendrian»);
- авантюристичний капіталізм – політичний опортунізм та ірраціональні спекуляції («politischer Chance und irrationaler Spekulation»).

Ці життєві ідеали є знову ж таки абстрактними цінностями, які не формують етику спільноти, а радше описують мета-етичні мотиватори більш притаманні аксіології.

Конкретне розділення етики і духу присутнє також в інтенційному визначенні останнього через порівняння з традиціоналізмом. В спільному сенсі («im Sinne eines bestimmten») вони проявляються як стиль життя, обмежений нормами («normgebundenen Lebensstils»), що маскується під етику («im Gewande einer „Ethik“ auftretenden») [12, р. 176:6-7]. Бачимо, що навіть

цей частковий сенс не ототожнюється Вебером з етикою, а лише проявляється в її "одязі" («im Gewande»). Навіть у високоякісному перекладі Олександра Погорілого цей відтінок частково втрачається у формулюванні "виступає у вигляді певної «етики»", оскільки німецьке "Gewande" є дещо поетичним і має чітку конотацію з поняттям "вбрання", тобто "зовнішнього вигляду", який може бути змінений [14, с. 54]. Вебер тут натякає, що Етика – це лише один з варіантів "проявлення духу", а не його тип, частина чи характеристика. Тобто, етика не є меронімом чи гіпонімом духу, а перебуває у відношенні концепт-об'єкт. Так само як "седан" є гіпонімом "автомобіля", "колесо" – його меронімом, а червона Таврія, припаркована біля двору, – об'єктом цього концепту. Тому, хоча автомобіль може виступати у вигляді "седана" або проявлятися через "колесо", він не може бути в них "вдягнений" чи "замаскований під них", у той час як він може бути "вдягнений" в поняття "припаркований біля двору" або "пофарбований в червоний колір".

Етос. Щодо цього поняття також існують значні розбіжності, зокрема у українських дослідників можна зустріти поняття «героїчного етосу», який вживається в контексті окремих індивідів не об'єднаних соціальною групою, що розходиться з класичним Веберівським розумінням його як диспозиції притаманної певній спільноті [15, с. 23]. Деякі дослідники навіть визначають його як «вірувальні можливості певної культури, що проявляються в моральному дусі», що окрім суб'єктивізації даного явища надає йому усвідомленості подібно до віри, в той час як Вебер говорить про майже підсвідому схильність диспозиції. Також бачимо вжиток на рівні з поняттям «морального духу», що хоч напряду не пов'язано з Geist Вебера, але через морфологічну близькість може бути з ним ототожнено в процесі наукової дискусії [15, с. 49].

Вебер у своїй праці виділяє три виміри етосу. Перший – буржуазно-капіталістичний бізнес-етос («bürgerlichen kapitalistischen Geschäftsethos»), що

має виразне етичне забарвлення [12, р. 503:6]. Він сформував новий тип раціонального підприємця, який став безпосереднім втіленням сучасного "духу капіталізму". Другий – професійний етос («Berufsethos»), що бере свій початок у протестантській етиці та дозволяв збагачення, визнаючи його "безгріховним" («untadelig») шляхом реалізації власного покликання. Він забезпечив можливість підприємництва без докорів сумління, а в поєднанні з тверезою, сумлінною та працездатною робочою силою («nüchterne, gewissenhafte, ungemein arbeitsfähige»), сформованою світською аскезою, створив надзвичайно сприятливі умови для виникнення капіталістичного духу [12, р. 477:1-9]. У контексті жебракування (яке дискредитувалося новим етосом) Вебер вживає термін "середньовічної етики" («mittelalterliche Ethik») та "англійської етики Стюартів" («anglikanische Sozialethik der Stuarts»), що є характерним, оскільки милостиня в релігії не розглядалася як обов'язок [12, р. 479:8-13]. Третій – сучасний буржуазно-капіталістичний етос («moderne bürgerlichkapitalistische Ethos»). Він сприяв позитивному зворотному зв'язку під час збагачення аскетичних сект. На відміну від гільдій, які приймали членів на основі відповідності буржуазним цінностям («„bürgerlichen“ Tugenden») та буржуазному раціоналізму («bürgerlichem „Rationalismus“»), секти обирали adeptів за етичною кваліфікацією («ethisch qualifizierteg»), не прив'язуючись до нутріційно-політичних цілей («nahrungspolitischen Zweckn»), що обмежували поширення раціонального прагнення до прибутку. Якщо капіталістичний успіх руйнував дух гільдій, то у випадку сект він, навпаки, посилював їхні цінності, стаючи одним з факторів формування нового етосу [12, р. 545:1-15].

Розбіжність між етосом та етикою проявляється, зокрема, в зіставленні етосу авантюрного капіталізму паріїв («Paria-Kapitalismus») з етосом буржуазно-раціонального капіталізму («rationalen bürgerlichen»). Про це зокрема згадує в своїй статті і Рольф Лахман [16]. Вебер зазначає, що

буржуазно-раціональний капіталізм запозичив з іудейської етики («entnahm der jüdischen Ethik») лише ті елементи, які відповідали його власним цілям [12, р. 445:4-9]. Іудаїзм, як релігія, містить власну етичну систему, тоді як конкретна іудейська спільнота в певний історичний період могла мати специфічний етос (економічну диспозицію), що з нею перегукується. Вебер підтверджує це, розглядаючи економічний етос пуритан та іудеїв («Wirtschaftsethos») незалежно від релігійного контексту, наголошуючи на тотожності першого буржуазному економічному етосу («bürgerliche Wirtschaftsethos») [12, р. 484:11-14].

Під час аналізу робіт Фердинанда Кюрнберга Вебер визначає збагачення як самоціль («dem als Selbstzweck») характерною рисою американського духу капіталізму та виокремлює три типи “проповідування” («gepredigt»):

- звичайні життєві правила («Lebenstechnika»)
- етика порушення якої є помилкою («Torheit»)
- етика порушення якої є нехтування обов’язком («Pflichtvergessenheit»)

Вебер відносить етос до третього типу, що відрізняє його від простої ділової кмітливості («Geschäftsklugheit») та підкреслює його ключову роль у формуванні американського капіталістичного духу [12, р. 155:9-16]. Це підтверджує, що не кожна етика є етосом.

Варто зазначити, що є один випадок, коли Вебер використовує термін "етос" для опису традиційного капіталізму, що ґрунтується не на обов'язку, а на раціональності [12, р. 189:4-5]. Цей вжиток робить розмежування між етикою та етосом менш чітким, але важливим є застереження, яке Олександр Погорілий перекладає як "так би мовити" [14, с. 61], тоді як оригінальний текст дослівно звучить як "так може чоловік майже сказати" («so kann man geradezu sagen»). Воно свідчить про те, що філософ в цьому місці оперує ілюстративним, а не строго категоріальним вжитком термінів і сам же застерігаючи від їхньої надмірної формалізації в цьому конкретному місці.

Важливо наголосити, що для Вебера етос не втрачає свою сутність навіть якщо його повністю відокремити його від етики та звести до простих побутових правил. Зокрема, відсутність етосу в працях Альберті та Катона перетворює їхні принципи на просту життєву мудрість («Lebensklugheitslehre handelt») без будь-якого етичного підґрунтя, на відміну від Франкліна, у якого етична патетика («ethische Pathetik») є безсумнівною («ganz unverkennbar») та визначальною («Charakteristische»). Вебер розглядає необачне поводження з грошима (про яке пише Франклін), що “вбиває ембріони капіталу” («Kapital-Embryonen „mordet“»), як етичний дефект («ethischer Defekt»)[12, р. 169f]. Варто підкреслити, що ключовим є існування саме ембріона, а не, наприклад, “плодючого ґрунту”, що дозволяє розрізняти обов’язок і раціональність, етичний дефект і технічну помилку, імператив і вибір. Згідно філософа, зерно етосу було закладене в концепції “industria”, що бере свій початок у чернечій аскезі. Повністю розкрилося це зерно лише в протестантській, виключно світській аскезі («ausschließlich innerweltlichen „Askese“»)[12, р. 169f]. Така аскеза є обов’язком, а тому не може стосуватися “етики порушення якої є помилкою”, тобто вона є маркером саме етосу.

Водночас, етос не слід ототожнювати з цінностями, що підтверджується описом особливостей англійської ментальності («Charakteranlage»), де їх сприйняття чітко розмежоване: “Сприйняття аскетичного етосу та громадянських цінностей” («Rezeption eines asketischen Ethos und bürgerlicher Tugenden»)[12, р. 470f]. Крім того, тут чітко відокремлене поняття ментальності, яке деякі згадані дослідники також схильні ототожнювати з етосом.

Етос, етика та дух. В передмові до повного видання праць Вебера, яка написана Вольфгангом Шлюхтером є досить ґрунтовний розгляд категоріального апарату філософа. Зокрема важливе розділення капіталізму на дух і форму («die Form und den Geist»), остання була присутня в різних

цивілізаціях на протязі історії, але перший є винятково західним явищем. Дух же має дві диспозиції: "авантюрну" та "раціональну" («einer kapitalistischen Abenteuerergesinnung und einer rationalen kapitalistischen Gesinnung»). Остання є етично обмеженим («ethisch gebundenen») етосом економічної активності («Ethos des wirtschaftlichen Handelns») [17, р. 40]. Фактичним маркером наявності такого етосу слугує різниця позицій Фуггера та Франкліна. Перший вважає вихід на пенсію слабодухістю («Kleinmut») і воліє збагачуватися до смерті, що є простим комерційним нахилом («kaufmännischen Wagemuts») і особистим, морально-індиферентним нахилом («sittlich indifferenten Neigung»). Другий же відноситься до збагачення як до етичної максими («ethisch gefärbten Maxime der Lebensführung»), а тому тут можна говорити про наявність певного етосу [12, р. 156:1-5]. В одному абзаці редактора ми фактично отримуємо вжиток усіх трьох термінів, без жодного натяку на їх синонімічність: дух капіталізму має дві диспозиції, одна з яких етично обмежена етосом економічної активності.

Редактор також дає визначення етосу "як етики в дії" («Ethos ist gelebte Ethik») [17, р. 41]. Що відповідає позиції самого філософа, який стверджує, що етос, в соціологічному сенсі, не є релігійним етичним вченням («ethische Lehre einer Religion»), але етичною поведінкою («ethische Verhalten») вмотивованою («Prämien gesetzt») природою та умовністю благ спасіння («Art und Bedingtheit ihrer Heilsgüter») [12, р. 543:8-11]. Ця поведінка є методично-раціональним типом життя («methodischrationale Art der Lebensführung»), котрий проклав шлях («die Wege ebnete») до сучасного духу капіталізму [12, р. 543:11-14]. В цьому відношенні, етика - це вчення, а етос - вмотивована ним поведінка, яка призводить до виникнення духу. Але Вебер відзначає, що протестантська етика не лише опосередковано, але і на рівні з етосом пуритан, була окремим фактором виникнення духу сучасного капіталізму разом з притаманним йому новим етосом сучасної буржуазії («Ethos des modernen Bürgertums») [12, р.

543:18-21]. З цим погоджується і Маріус Куку, в якій досліджує підвалини капіталістичного мислення[18], хоча Гора Даріус і відзначає певні прогалини в релігійному підґрунті таких висновків[19]

Можна припустити, що, контекстуально, Вебер використовує термін "етика" для позначення сфер життя, що базуються на віруваннях, таких як релігія, магія та переконання, тоді як термін "етос" застосовує до більш емпірично досліджуваних сфер, зокрема економіки, права та науки. Ця дихотомія корелює з розрізненням, запропонованим Вебером, між етикою кінцевих цілей та етикою відповідальності. Проте, поглиблений аналіз цієї кореляції не входить до завдань даного дослідження.

Сам Вебер, структуру своєї праці будував довкола впливу релігії на формування раціональної "економічної диспозиції – етосу" («einer ‚Wirtschaftsgesinnung‘: des ‚Ethos‘») [12, р. 543:12-13]. Такий вжиток ще більше конкретизує етос, відмежовуючи його від ширшого поняття етики, тоді як певні форми етичних зобов'язань можуть навіть перешкоджати його становленню. Нетотожність понять етосу та етики поглиблюється також формулюванням основного об'єкта дослідження: "зв'язком сучасного економічного етосу з раціональною етикою аскетичного протестантизму" («der Zusammenhänge des modernen Wirtschaftsethos mit der rationalen Ethik des asketischen Protestantismus») [12, р. 543:14-16]. Досліджуючи релігійні фактори формування "економічної диспозиції"(етосу) Вебер спирається на поняття "раціоналізації" («Rationalisierungen») та специфіку західного "раціоналізму" («Rationalismus») [12, р. 116:10-13]. При цьому сама по собі раціоналізація не робить знання об'єктивним, так, наприклад, містичне споглядання («Kontemplation») може бути визначене як ірраціональне з погляду інших сфер життя («Lebensgebieten»), таких як економіка, право, технологія, війна та адміністрування. Навіть в межах однієї "сфери" критерії раціональності можуть варіюватися залежно від перспектив та цілей («Gesichtspunkten und

Zielrichtungen») [12, p. 116:15-20]. При цьому, магічні та релігійні сили («die magischen und religiösen Mächte»), а також етичні переконання («ethischen Pflichtvorstellungen») є ключовими елементами практично-раціонального способу життя («praktisch-rationaler Lebensführung»), а також джерелом здібностей та схильностей («Fähigkeit und Disposition der Menschen»), що його формують. [12, p. 117:4-9]. Тобто, згідно Вебера, етика(релігійна, містична, тощо) обумовлює раціональну економічну диспозицію(етос).

Висновки. Проведене дослідження дозволило диференціювати терміни "етика", "етос" та "дух" у працях Макса Вебера, виявивши їхні відмінності та особливості застосування. Результати дослідження підтверджують гіпотезу про те, що ці терміни не є взаємозамінними, а мають чіткі концептуальні розмежування. Етика у Вебера – це, перш за все, система переконань, філософське вчення про мораль, цінності та принципи. Вона є основою для формування етичних максим, але сама по собі не визначає практичну поведінку. Етос – це втілення етики в дії, практична моральна поведінка, що визначається цінностями та диспозиціями спільноти або індивіда. Це своєрідний "стиль життя", що характеризується певними звичками, переконаннями та мотивами, але обов'язково носить етичне забарвлення. Етос є більш емпірично спостережуваним, ніж етика, і може бути проаналізований через конкретні дії та практики. Дух – це більш широке поняття, яке охоплює загальну атмосферу, настрій, ментальність та контекст епохи чи соціальної групи. Дух може включати в себе як етичні, так і неетичні елементи, і часто є результатом історичного розвитку та культурних впливів. "Дух капіталізму", зокрема, характеризується прагненням до збагачення, раціональним підходом до праці та ощадливістю, і може існувати незалежно від конкретної етичної системи.

Дослідження показало, що етос є не тільки "етикою в дії", а і більш складним феноменом, що формується під впливом різних факторів, включаючи релігію, культуру, економіку та соціальні інститути. Етос може

існувати навіть за відсутності чітко визначеної етичної системи(зберігаючи при цьому етичне забарвлення), а етика може не завжди знаходити своє відображення в практичній поведінці. Лаконічно співвідношення усіх трьох понять у працях Макса Вебера можна охопити наступними твердженнями:

- Етика - це вчення, а етос - вмотивована ним поведінка, яка призводить до виникнення духу.
- Дух капіталізму має дві диспозиції, одна з яких етично обмежена етосом економічної активності.
- Етика(релігійна, містична, тощо) обумовлює раціональну економічну диспозицію(етос), яка в свою чергу формує дух епохи та суспільства.

Результати даного дослідження можуть бути в подальшому використані для глибшого розуміння мотивації та поведінки українського суспільства в умовах війни та відновлення після перемоги. Чітке розмежування понять "етика", "етос" та "дух" дозволяє більш точно аналізувати соціальні процеси, розробляти ефективні стратегії комунікації та формувати суспільні цінності. Застосовуючи розглянуту методично-категоріальну систему до реалій сучасної України, можемо стверджувати наступне. Враховуючи високу здатність українського суспільства до солідарності в умовах кризи, можна стверджувати, що український етос характеризується сильною соціальною відповідальністю, патріотизмом, готовністю до самопожертви та взаємодопомоги. Ці риси є результатом історичного розвитку, культурних традицій та православної етики українського народу. Сучасний український дух також добре вписується у соціально-філософську парадигму Макса Вебера, що дає підстави для його подальшого наукового розгляду в цьому контексті.

Список використаних джерел

1. Frausto O. Vitalist capitalism, ethos and lethalism // *Revista de Filosofia Aurora*. — 2023. — Vol. 35. — e202330887. — DOI: <http://doi.org/10.1590/2965-1557.35.e202330887>
2. Akhyat A. Weber's ideal type and the Indonesian historical writing // *Paramita: Historical Studies Journal*. — 2022. — Vol. 32, № 1. — P. 86–96. — DOI: <http://dx.doi.org/10.15294/paramita.v32i1.32171>
3. He, Wei. Sports modernization, the spirit of sports, and the birth of WADA // *Sport, Ethics and Philosophy*. — 2025. — P. 1–16. — DOI: <https://doi.org/10.1080/17511321.2025.2469172>
4. Staudt, Franz. Responsibility, Trust, and Hope in Medical Ethics // *Global Bioethics—Current Challenges, New Developments, and Future Directions*. — 2025. — IntechOpen. — DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.1009555>
5. Середюк, Н. Г. Проблеми етосу та етики наукового дискурсу // Затверджено до друку Вченою Радою ЦГО НАН України. — 14 грудня 2021. — Протокол № 11. — P. 161.
6. Ethic // *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*. — 2025. — URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/ethic> (дата звернення: 07.03.2026).
7. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики / М. Г. Тофтул. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014.
8. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. — Київ : Абрис, 2002.
9. Aristoteles. *Aristotelis Opera* / ed. I. Bekker. — Berolini : Apud Georgium Reimerum, 1831.
10. Mangini, Michele. Ethos and the Virtues of the Legal Professions // *Neth. J. Legal. Phil.* — 2025. — Vol. 54. — P. 153. — DOI: <https://doi.org/10.5553/njlp/221307132025054001007>
11. Swedberg R. *The Max Weber dictionary: Key words and central concepts*. — Stanford : Stanford University Press, 2005.

12. Weber M. Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus ; Die protestantischen Sekten und der Geist des Kapitalismus / ed. W. Schluchter, U. Bube ; Redaktion: U. Bube, E. Hanke, A. Munding. — Tübingen : J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2016. — Bd. 18.
13. Fisher G. The American instructor, or Young man's best companion. — New York : H. Gaine, 1748.
14. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер ; пер. з нім. О. Погорілий. — Київ : Основи, 1994.
15. Єрмоленко, А. Війна як виклик для моральних цінностей: Круглий стіл // Filosofska Dumka. — 2025. — Vol. 1. — P. 7–65. — DOI: <https://doi.org/10.15407/fd>
16. Lachmann, R. Ethos ohne Ethik? // Perspektiven der Wertethik. In: Ber-mes, Christian (Hrsg.): Person und Wert. Schelers „Formalismus“—Perspektiven und Wirkungen(Phänomenologie Texte und Kontexte II, Bd.). Freiburg/München, 2025.
17. Schluchter W. Einleitung // MWG I/18. — Tübingen : J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 2016. — S. 1–59.
18. Cucu, Marius Constantin; Lenta, Oana Elena. FOUNDATIONS OF CAPITALIST ECONOMIC THINKING ACCORDING TO MAX WEBER // Ecoforum Journal — 2022. — Vol. 11. — No. 2. — DOI: <https://doi.org/10.18662/po/44>
19. Góra, Dariusz. A Catholic correction of Max Weber's thesis on Protestant ethic in the view of Michael Novak // Ethics & Bioethics (in Central Europe). — 2023. — Vol. 13. — P. 118–126. — DOI: <https://doi.org/10.2478/ebce-2023-0014>